

DOI 10.51558/2490-3647.2023.8.3.99

UDK 81'34:811.131.1
81'34:811.135.1

Primljeno: 16. 10. 2023.

Izvorni naučni rad
Original scientific paper

Snežana Gudurić

FONETIKA VS FONOLOGIJA: NA PRIMERIMA VOKALSKIH SISTEMA FRANCUSKOG, ŠPANSKOG, ITALIJANSKOG I RUMUNSKOG JEZIKA

U radu se razmatra odnos između fonetike i fonologije na primerima vokalskih sistema četiri romanska jezika – francuskog, španskog, italijanskog i rumunskog. Polazeći od tekovina Praškog lingvističkog kružoka i principa fonologije N. Trubeckojaja, koji je na temeljima de Sosirove strukturalne teorije i na opoziciji između jezika (*langue*) i govora (*reči – parole*) izgradio svoju teoriju o fonetici kao disciplini koja proučava materijalnu, tj. fizičku stranu minimalnih jezičkih jedinica kao elemenata govora (*reči*), koristeći se metodologijom prirodnih nauka, i o fonologiji kao o disciplini čiji su predmet interesovanja distributivna svojstva ograničenog broja minimalnih jezičkih jedinica – fonema, dakle elemenata koji pripadaju jeziku i koja u svojim istraživanjima primenjuje metodologiju svojstvenu lingvistici, sociologiji i psihologiji. Usporedni prikaz vokalskih sistema četiri romanska jezika pokazao je različite pristupe u klasifikaciji istovetnih ili veoma sličnih glasovnih realizacija, ali i sličnosti u samoj njihovoj prirodi. Istraživanje je pokazalo da su složeni sistemi nestabilniji i da teže da se redukuju, dok su oni jednostavniji stabilni. Pojedine alofone realizacije u jednom ili više jezika javljaju se kao punopravni fonemi u sistemu nekog drugog, dok se neke, prisutne u spontanom govoru ali ne i u fonološkom sistemu određenog jezika, pojavljuju kao fonematske jedinice u nekom drugom jeziku.

Ključne reči: fonetika; fonologija; vokalski sistemi; romanski jezici

1. UVOD

Jasnu distinkciju između fonetike i fonologije ustanovio je početkom XX veka ruski lingvista Nikolaj Trubeckoj (N. Troubetzkoy)¹ polazeći od dve premise: prve, po kojoj je u osnovi (među)ljudske komunikacije govorni čin, koji se odvija na određenom mestu i u određenom trenutku i druge, po kojoj osobe (govornik i slušalac)² koje govore o određenoj temi upotrebljavaju isti jezik (Troubetzkoy 1939).³ Primenjujući ove dve premise na učenje F. de Sosira (de Saussure 1972) o distinkciji između jezika (*langue*) i govora (ili *reči – parole*), kao i o onoj koja razdvaja jezički izraz (*signifiant*) od onoga što on označava (*signifié*) (Saussure 1906) Trubeckoj pravi jasnu razliku između proučavanja glasova i glasovnih nizova koji pripadaju govornom činu, od onog koje se bavi glasovima (opšteg) jezika. Ipak, bilo bi netačno tvrditi da je Trubeckoj u ovim svojim stavovima bio apsolutno revolucionaran. Pre njega su de Sosirovi učenici A. Meje (A. Meillet 1936), Š. Baji (Ch. Bally 1926. i 1937) i A. Seše (A. Sechehaye 1908) ukazivali na potrebu razlikovanja „nauke o glasovima govora“ od „nauke o glasovima jezika“ (Troubetzkoy 1939: 5). A još pre njih, J. B. de Kurtene (J. B. Courtenay) zagovarao je razgraničenje deskriptivne fonetike u dva pravca: prvi bi za cilj imao proučavanje fizičke prirode glasova u neposrednim komunikativnim situacijama (tj. bavljenje konkretnim glasovima kao fizičkim pojavama), dok bi polje istraživanja drugog bili fonički signali kojima se služe govornici jedne jezičke zajednice (Troubetzkoy 1939).

Konačno razgraničenje između proučavanja glasova jezika (*langue*) i glasova govora (ili *reči – parole*) doneo je Prvi međunarodni kongres lingvista u Hagu (1928) u kojem su sastavljači programa (R. Jakobson, S. Karčevski i N. Troubetzkoy)⁴ naglasili da od učesnika Kongresa očekuju radove iz ove dve oblasti, kao i radove koji se odnose na „zakovitosti strukturisanja fonoloških sistema, koje bi podrazumevale ne samo opis glasova pojedinih fonoloških sistema, već njihov istorijski razvoj“ (Troubetzkoy 1939: 5)⁵. Već 1929. publikovana su prva dva toma Radova Praškog lingvističkog kružoka, koji su u potpunosti bili posvećeni nauci o „glasovima jezika“,

-
1. Zanimljivo je da je Trubeckoj svoje kapitalno delo, nastalo na osnovu autorovog proučavanja blizu 200 fonoloških sistema, posvetio svom prijatelju Romanu Jakobsonu, takođe Rusu u egzilu.
 2. Danas bismo rekli *sagovornik*.
 3. „...il faut que toutes deux possèdent le même langage » (Troubetzkoy 1939: 1). Teorija govornog čina (ili govornih činova) dobila je svoj puni zamah mnogo kasnije, tek krajem XX i početkom XXI veka.
 4. Reč je o članovima tzv. Praškog lingvističkog kružoka, osnovanog 1926.
 5. Nismo uspeli da dodemo do originalnog programa, pa smo podatak preuzeli iz Troubetzkoy (1939).

odnosno fonologiji.⁶ Definišući konačno odnos između fonetike i fonologije Trubeckoj navodi da fonetika, budući nauka o fizičkim svojstvima glasova, treba da se u svojim istraživanjima osloni na metode svojstvene prirodnim (i tehničkim) naukama, dok će se fonologija, kao nauka o glasovima jezika (odnosno, jezičkog sistema) služiti lingvističkim, sociološkim i psihološkim metodama istraživanja.

Nauka o jeziku je tokom druge polovine XX i početkom XXI veka u osnovi prihvatila ovako utemeljenu distinkciju između fonetike i fonologije, pri čemu se ove dve discipline nikako nisu mogle oštro odvojiti jedna od druge. Naime, foneme kao jedinice koje proučava fonologija, razlikuju se prema svojim distinktivnim obeležjima, koja zapravo predstavljaju njihove fonetske (akustičko-artikulacione) karakteristike. Stoga ne iznenađuje što su se autori, govoreći o fonologiji, oslanjali na fonetiku i obrnuto. Primetno je da su oni koji su se bavili komparativnim studijama (P. Bec 1971, C. Tagliavini 1937, I. Jordan 1965)⁷ primat davali istorijskom razvoju fonoloških sistema jezika, posmatrajući ih prevashodno kroz vreme, pri čemu ipak nisu mogli da ostave po strani fonetiku *govora (reči – parole)*, koja je imala svoje zakonitosti i koja se ogledala posebno u kombinatoričkim fenomenima koji su neposredno uticali na promene u posmatranim sistemima. S druge strane, autori koji su se u naznačenom periodu bavili istraživanjima glasovnih osobenosti jednog jezika, (P. Delattre 1966, B. Malmberg 1962, L. Costamagna i A. Batinti 2002, E. Alarcos Llorach 2015⁸)⁹ posmatrali su njihove fonološke sisteme prevashodno sa aspekta fonetske prirode glasova, odnosno sa aspekta njihovog ponašanja u glasovnom nizu.¹⁰ Tek početkom ovoga veka pojavila su se izdanja u kojima se komparativno proučavaju savremeni romanski jezici (npr. F. de Castro Juvenico 2020. ili koautorski udžbenik *Panromanic – Manuale di intercomprensione fra lingue romanze*, izdanje Zanichelli, 2022).

Novi zamah fonetsko-fonološkim proučavanjima jezika dala su tehnička otkrića druge polovine XX veka, posebno ona vezana za računarske programe za akustičku

6. Daleko od toga da su svi savremenici delili entuzijazam Trubeckoj, Jakobsona i Karčevskog; videti u vezi s tim rad V. Doroševskog (W. Doroszewski) „Langue et parole“ u *Prace Filologiczne* XIV, 1930, kao i radove Svita (Sweet) i Jaspersena (Jaspersen). Zanimljiv je i pokušaj Cvirnera (E. Zwirner) da uvede termin „fonometrija“ koji bi obuhvatio i fonetiku i fonologiju (E. Zwirner i K. Zwirner, *Grundfragen der Phonometrie*, Berlin 1936).

7. Navedeni su samo neki autori, lista je svakako dugačka za svaki od pomenutih jezika.

8. Španska kraljevska akademija izdala je 2011. *Novu gramatiku španskog jezika*, treći tom: *Fonetika i fonologija (Nueva Gramática de la Lengua Española*. Volumen III. Fonética y Fonología; Madrid). Nas su ovde zanimali pojedinačni autori, a ne same publikacije.

9. Videti prethodnu fusnotu.

10. Ovaj pristup je naročito došao do izražaja u nastavi stranih jezika.

analizu (i kasnije sintezu) glasovnih nizova. Radovi mnogih istraživača doveli su do svakako jedinstvene studije P. Ladefogda i I. Medisona *The Sounds of the World's Languages* (Ladefoged & Maddieson 1996), u kojoj autori, opisujući akustičko-artikulaciona svojstva glasova jezika kojima se danas služe govornici na svim kontinentima, zapravo govore o njihovim fonološkim sistemima, alofonima i kombinatoričkim varijantama. Sličan pristup zagovarao je u prvoj polovini XX veka E. Cvirner u okviru svoje „fonometrije“ (Zwirner 1936).

Kakav bi danas bio odnos između fonetike i fonologije na nivou više jezika koji pripadaju istoj jezičkoj grupi? Da li bi pristup nužno morao biti istorijski (što je tendencija na svim kursevima uporednih studija romanskih jezika) ili bi on mogao biti i sinhronijski, vezan za sadašnji trenutak?

Na primeru četiri romanska jezika pokušaćemo da pokažemo do koje mere se danas ove dve lingvističke discipline preklapaju, odnosno da ukažemo na fluidnost granica između fonema i fona kako u okviru jednog, tako i u ravni više posmatranih jezika. S obzirom na tehnička ograničenja koja se postavljaju pred jedan članak, kao ilustracije svojih stavova daćemo samo po nekoliko primera za koje smatramo da najbolje odslikavaju određene datosti.

2. ZAŠTO FONETIKA vs FONOLOGIJA?

Naslov rada je odabran upravo zato da pokaže metodološku različitost dve discipline, mada ni onaj koji bi ih doveo u sastavni odnos (fonetika i fonologija) ne bi bio pogrešan, budući da obe jedino u sinergiji daju potpune informacije o onome što je sistemsko (fonološki sistem) i o onome što je neposredna realizacija (priroda i ponašanje glasova u glasovnim nizovima). Ako fonetiku definišemo kao disciplinu koja se bavi *prirodom* minimalnih materijalnih elemenata / jedinica ljudskog govora,¹¹ onda je fonologija grana koja proučava distribuciju minimalnih elemenata / jedinica ljudskog govora, definisanih na osnovu opozicija njihovih distinktivnih obeležja.

I kao što je Trubetzkoy rekao pre skoro stotinu godina, istina, nešto drugačijim rečima, ovde zapravo imamo opoziciju onoga što pripada opštem jezičkom nivou, odnosno onome što nazivamo standardnim (ili bolje: standardizovanim) jezikom i onoga što jeste (iz)govor(e)ni jezik, oličen u neposrednom govornom činu. Kako normativna fonologija posmatra sistem kao zatvoren skup jedinica, ona nužno odražava

11. Upotrebljavamo termin *minimalna materijalna jedinica* kako bismo izbegli svaku vezu sa distributivnim pravilima njene upotrebe ili sa bilo kakvim morfosintaksičkim ili semantičkim sadržajem.

prethodno stanje. S druge strane, fonetika savremenog jezika beleži promene u fonološkim sistemima, prateći istovremeno fonem kao jedinicu sistema, njegovu koartikulacionu varijantu (ili varijante – alofone), položaj u glasovnom nizu i položaj u sintaksičkoj strukturi.^{12.}

3. FONOLOŠKI SISTEM vs GLASOVNI SISTEM U FRANCUSKOM, ŠPANSKOM, ITALIJANSKOM I RUMUNSKOM JEZIKU

Fonološki sistem bilo kog jezika, a ovde govorimo o francuskom, španskom, italijanskom i rumunskom, predstavlja podskup glasovnog sistema kako u širem (ljudski govor uopšte) tako i u užem smislu (glasovi koje produkuju govornici jedne jezičke skupine^{13.}). Stoga se mora napraviti jasna razlika između glasovne jedinice, s jedne strane (koja se može, ali i ne mora poklapati s opštim tipom nekog fonema^{14.}), i fonološke jedinice, s druge. Suprasegmentalna obeležja (akcentat i intonacija) takođe utiču kako na samu akustičko-artikulacionu prirodu glasova, tako i na njihovu ulogu u glasovnim nizovima. Ovde se, međutim, nećemo posebno baviti ovim obeležjima.

Sistemi beleženja glasovnih nizova posmatranih jezika različito su koncipirani, ali se uslovno mogu svesti na sisteme za beleženje fonema unutar svakog fonološkog sistema ponaosob. Sva četiri posmatrana romanska jezika imaju različite fonološke sisteme, koji se u pojedinim elementima preklapaju, a što zavisi od svakog jezika ponaosob. Istorijska osnova im je ista – vulgarni latinski, ali su im različiti supstrati i superstrati^{15.}, ili ako ih ima i zajedničkih, nisu delovali u istom vremenskom periodu. Za francuski su to galski i germanski (*frankisk – francique*), za španski – iberijski, keltski, baskijski i arapski, za italijanski etrurski, a za rumunski – dački (dačanski), trački (tračanski), slovenski i turski^{16.}

Fonološki sistem bilo kog jezika, pa i ovih koji su predmet našeg interesovanja, sastoji se iz najmanje dva podsistema – vokalskog i konsonantskog. Uz ova dva, gra-

12. Položaj u sintaksičkoj strukturi zanimljiv je za oblast fonetike i fonologije samo u kontekstu prozodijske odnosno suprasegmentalne karakterizacije fonema i/ili fona.
13. Upotrebljavamo termin *skupina* kako bismo naglasili da to ne mora biti jezička zajednica, već i neka druga skupina, npr. dijalekatska zajednica u okviru jednog jezika.
14. Na primer, glas koji se proizvodi uvlačenjem vazduha, a koji se beleži kao cccccc.... ne odgovara nijednom opštem tipu fonema u posmatranim jezicima, dok su alofoni kombinatoričke varijante opštih fonema.
15. Pitanje adstrata za sada ostavljamo otvorenim, iako npr. pozajmljenice iz engleskog unose nove artikulacije u jezike koji prihvataju agnlicizme, ali te artikulacije nemaju status fonema.
16. U ovom poslednjem videti posebno u *Les Celtes carpato-danubiens et le problème du substrat du roumain – Actes du XVIIème congrès international de linguistique et philologie romanes.*

matike pojedinih jezika izdvajaju u posebne sisteme poluvokale, kao i diftonge i poliftonge.

3.1. Vokalski sistemi francuskog, španskog, italijanskog i rumunskog jezika

I pored zajedničkog pretka, vokalski sistemi unutar fonoloških sistema savremenih romanskih jezika pokazuju međusobne značajne razlike. Za razliku od klasičnog latinskog koji je imao sistem od 5 vokala, zasnovan na opoziciji po kvantitetu – kratak vokal / dug vokal i 3 diftonga (*poena*, *caelum*, *auricula*¹⁷), predak romanskih jezika – vulgarni latinski prvo je redukovao diftonge u monoftonge, a onda je počeo da stvara opozicije zasnovane na boji (timbru) vokala (otvoren/zatvoren). Svaki od današnjih romanskih jezika je dalje samostalno razvijao svoj (fonološki pa samim tim i) vokalski sistem.

Francuski vokalski sistem je kroz istorijski razvoj¹⁸ došao do današnjih 16 vokalskih fonema (a, α, e, ε, o, ɔ, ø, œ, i, u, y, ə + nazalni ã, õ, ẽ/ œ̃), koje se međusobno razlikuju prema opozicijama: a) oralnost / nazalnost (*paix* [pe]/*pain* [pɛ̃], *las* [la]/*lent* [lã], *saut* [so]/ *son* [sõ]); b) stepen aperture (zatvoren / otvoren vokal: o/ɔ, e/ε, ø / œ : *fée* – *fait*, *sotte* – (*il*) *saute*, *jeûne* – *jeune*); 3) mesto tvorbe (prednji / zadnji : *patte* – *pâte*); 4) zaobljenost / nezaobljenost : ø, œ / e, ε.

Dužina vokala u francuskom je kombinatorička, odnosno fonetska i vezana je za naglašen zatvoren slog (*laver* – (*il*) *lave*, (*il*) *lit* – (*ils*) *lisent*, *route* – *rouge*, *sous* – *sourd*).

Francuski poseduje i tri poluvokala koji nastaju na osnovu iza zatvorenih vokala [i, u, y] u kombinaciji sa drugim vokalima. U popisu fonoloških jedinica, francuski nema diftonga niti poliftonga, iako se u govornom lancu *aérer* [aeRe], pogotovo u brzom govoru, prva dva vokala izgovaraju u jednoj emisiji bez oštrog prelaza, što u potpunosti odgovara diftonškoj akustičko-artikulacionoj realizaciji.

17. Postojao je u klasičnom latinskom još jedan diftong – *eu* (*neuter*⁶ nijedan (od dvojice⁷)).

18. Od kojih su najznačajnije etape: 1) romanska diftongacija (otvoreni e / o u otvorenom naglašenom slogu (= it; ≠ rum; /šp.) : *piéd*, *cœur*) ; 2) propadanje nenaglašenih vokala u finalnom slogu: *morte* – *mort*, *porto* – *port*, osim -a → e : *porta* – *porte*, *rosa* – *rose*; 3) galska diftongacija (zatvoreni e / o u otvorenom naglašenom slogu (= rum; ≠ it. /šp.): *flore* – *flour* – *fleur*, *fede* – *feid* – *foi*, zatim a u otvorenom slogu → -e (preko diftonga ai, koji se sačuvao pred nazalnim suglasnikom : *manu* – *main*, *pane* – *pain*); 4) čuvanje proto-romanskog vokalizma (fonološka opozicija između e/ε et o/ɔ (=it, ≠ šp.) : *regarderai* / *regarderais*; *Paule* / *Paul*); 5) zatvaranje e,i u hijatusu (*filia(m)* – *filya* (*fille*), *vinea* – *vinia* – *vinya* (*vigne*), 6) protetički vokal ispred grupe s+okluziv (epenteza) (=šp, ≠ ital, roum.) : *école*, *espérer*, 7) gubljenja nenaglašene penultime: *camera* – *cam'ra*, *homine(m)* – *om'ne*; 8) pomeranje unapred (ka palatumu) mesta izgovora dugog [u] - [y] : *mūru* – *mur*, *puru* – *pur*, *nudu* – *nu*; 9) tri nazalizacije : *tant* / *mont/vin*. Pri tom ne treba zaboraviti i uticaje supstrata (galski) i superstrata (franački).

Kao što smo napred naveli, normativna fonologija, uz normativnu ortoepiju, teško da može dati aktuelnu sliku govora (*reči – parole*), odnosno, ona definiše prethodno stanje koje se održava do naredne veće (ili manje) promene koja će se ustaliti i samim tim nagnati gramatičare da redefinišu dotadašnju normu.

U francuskom govornom jeziku danas se uočavaju systemske promene koje ozbiljno dovode u pitanje njegov opšteprihvaćeni standardni fonološki sistem.

Na prvom mestu, upitan je broj vokalskih fonema, koji je ubedljivo najveći od svih romanskih jezika danas. U savremenom govornom francuskom, međutim, primećuje se značajna redukcija ovog broja. Iz govorne upotrebe nestaje opozicija prednje [a] / zadnje [ɑ], koja se polako prebacuje na opoziciju kratak vokal / dug vokal, tako da izvorni govornici danas u Francuskoj u rečima *tache* i *tâche* artikulišu isti tipa vokala /A/, ali ga produžuju u slučajevima kada je potrebno napraviti razliku između dva značenja, pod uslovom da to nije moguće ustanoviti na osnovu konteksta. I opozicija otvoren vokal / zatvoren vokal (*fêe – fait, sotte – (il) saute*) polako nestaje, pogotovo u slogovima koji nisu pod akcentom, a zamenjuju je ili dužina (ako je u pitanju zatvoren vokal u zatvorenom slogu) ili češće kontekstualna identifikacija. I broj nazalnih vokala se smanjuje, pri čemu je *œ* nestalo čak i iz savremenih udžbenika francuskog jezika (kao, uostalom, i zadnje *a*), dok se u govoru mladih primećuje identifikacija nazalnih vokala *ã, õ*. Razlog redukcije sistema je vrlo jednostavan i uvek isti – jezička ekonomija. Budući da se *œ* javlja u malom broju reči, a da tamo gde je najfrekventniji (u obliku neodređenog člana muškog roda *un*) ima strogo određenu sintaksičku poziciju, zamena ovog glasa njegovom nezaobljenom varijantom neće dovesti do šuma u komunikacionom kanalu.

Ostaje otvoreno i pitanje diftonga. Naime, činjenica je da će fonološki sistem delovati jednostavnije ukoliko se izbegnu sve moguće kombinacije dva vokala koji se izgovaraju u jednom dahu (emisiji) pri čemu se jedan skraćuje do krajnjih granica, a drugi zadržava trajanje. Skraćeni vokal se na spektrogramu uglavnom vidi kao tranzicioni glas¹⁹, a kombinacija sa vokalom na koji se oslanja u akustičkoj fonetici jeste definisana kao diftonška. Dakle, sa artikulaciono-akustičke tačke gledišta, svaka kombinacija poluvokal + vokal u francuskom jeziku jeste jedan tip diftonga, pri čemu su te diftonške kombinacije ograničene na formulu *zatvoren vokal + vokal*.

S fonetske tačke gledišta, dakle, vokalski podsistem fonološkog sistema savremenog francuskog u primeni (kroz govorne činove, odnosno govor ili *reč*), brojao bi manje jedinica od onog koji stoji u normativnoj fonologiji. S druge pak strane, svaka fonološka jedinica podložna je varijacijama u zavisnosti od neposrednog okruženja

19. Stoga ga pojedini autori nazivaju i glajdom (*glide*).

(i suprasegmentalnih obeležja), ali će se te varijacije uvek kretati u opsegu prepoznatljivosti za određen fonem²⁰.

Italijanski jezik danas svakako ne predstavlja jedinstven jezički korpus u zbiru akustičko-artikulacionih i suprasegmentalnih obeležja. Dijalekatski vrlo razuđen, ali normativno strogo određen, savremeni italijanski je direktan potomak latinskog jezika. Glasovne promene koje je pretrpeo tokom istorijskog razvoja²¹: generisale su u savremenom standardnom italijanskom jeziku vokalski sistem od 7 jedinica /a, e, ε, i, o, u/ perceptibilnih u naglašenom (madre / sarà; edicola / c'è; prima / colibrì; come / **otto**, **comò**; ultimo), koji se redukuje na 5 /a, e, i, o, u/ u nenaglašenom slogu.

Italijanski jezik je, nasuprot svom pretku latinskom i savremeniku francuskom, razvio sistem od čak 20 diftonga (avrai, dei, sei [sei], noi, poi [pɔi], causa, Europa, reuma [rɛuma], piano [pjano], pensieroso, ieri [jeri], fiore, pioggia [pjɔddʒa], più, quando [kwando], quello [kwelo], guerra [gwɛrra], qui [kwi], quotidiano [kwotidjano], vuoto [wɔto]) kojima se pridružuju i tri triftonga (continuiamo [kontinwjamɔ], requie [rekwje], miei [mjei]).

Nazalizacija je kao i u latinskom (*angor*) kombinatorički fenomen (= rum, šp / ≠ fr. (port.): anche ['aŋ.ke], andare [ãn.'da:re]).

Ovakvo postavljen vokalski sistem ipak ostavlja nekoliko pitanja otvorenim. Na prvom mestu je reč o opoziciji otvoren / zatvoren vokal, odnosno o doslednosti njenog javljanja na čitavom italijanskom govornom području. Pored toga, u brzom govoru, u prozodemama se često gubi jasna razlika između artikulacije otvorenog i zatvorenog tipa glasa, odnosno govornici artikulišu medijalni tip, koji je dovoljan da, u datom kontekstu, prenese odgovarajuću poruku. Kao i u francuskom, kontekstualni okvir, s jedne strane, i prepoznatljiv opšti tip fonema, s druge, dovoljni su za osnovnu jezičku funkciju – komunikaciju, a jezička ekonomija će nemilosrdno eliminisati svaki višak i dodatni napor u okviru govornog čina.

20. To znači da će se formantska struktura glasa kretati u frekvencijskim okvirima u kojima se taj glas percipira kao određeni tip fonema.

21. Kao najvažnije zakonitosti koje su dovele do današnjeg oblika vokalskog sistema italijanskog jezika mogle bi se nabrojati sledeće: 1) romanska diftongacija u otvorenom naglašenom slogu (= fr; / šp.) : *piede, cuore, pietra, fuoco* (za razliku od *porta, festa*); 2) čuvanje protoromanskog vokalizma (fonološka opozicija e/ε et o/o (=fr., ≠ esp.) : e / è; pero / però (cf. mesto akcenta); 3) čuvanje finalnih vokala i nestanak svih latinskih finalnih konsonanata (vokalske finale) : *mare, leggere, amico*; 4) nema protetičkog vokala ispred konsonantskih grupa tip s+okluziv (*scuola, sperare, stendere* (=rum, ≠ šp, fr.); 5) zatvaranje romanskih pretoničkih é, ó u i, u (*mesura* → *misura*, *molino* → *mulino*).

Otvoreno je i pitanje broja diftonga, odnosno klasifikacije fonoloških jedinica u okviru diftonških kombinacija. Pitanje je, naime, da li bi se ceo sistem pojednostavio kada bi *j* i *w* dobili status poluvokala, kao što je to slučaj u francuskom. Sa artikulaciono-akustičke tačke gledišta, kombinacije sa *j* i *w* pripadaju istom opštem tipu artikulacija, prepoznatljivih u odgovarajućim frekvencijskim okvirima. Međujezičke ili čak međudijalekatske nijanse još uvek ne izlaze iz takvih opštih okvira.

Španski jezik je razvio daleko jednostavniji vokalski sistem od prethodna dva jezika. Mnogobrojne glasovne promene²² koje su pogodile ovaj jezik, dale su rezultat od 5 vokalskih fonema /a, e, i, o u/ i 13 diftonga (na osnovu /i/ : j+vokal, vokal+j – diablo, tierra, adiós, ciudad, bailar, seis, hoy; i na osnovu /u/ : w+vokal, vokal+w – cuatro, puerta, antiguo, ruido, causa, deuda) u savremenom španskom standardnom jeziku.

Broj od pet vokalskih jedinica odgovara broju kakav je imao i njegov predak latinski i predstavlja sistem koji teško da se može redukovati. S druge strane, 13 diftonških jedinica bi se u sistemu moglo pojednostaviti ukoliko bi se primenio princip svojstven francuskom, uz napomenu da se u francuskom zatvoreni vokal uvek javlja kao prvi elemenat diftonga (s tačke gledišta fonetike, a ne fonologije), dok se u u španskom on može javiti bilo kao prvi, bilo kao kao drugi elemenat u diftonškoj kombinaciji. Uvođenjem poluvokala kao fonološke jedinice, broj fonema u fonološkom sistemu bi se povećao za dva, ali bi se u potpunosti izgubili diftonzi.

Rumunski jezik zauzima posebno mesto u porodici romanskih jezika budući da je od ostalih romanskih zemalja geografski odvojen. Specifičan položaj, poseban istorijski kontekst i osobeni supstrati i superstrati uslovlili su i donekle drugačiji razvoj rumunskog²³ u odnosu na druge savremene romanske jezike

22. Među kojima su najznačajnije: a) propadanje finalnih nenaglašenih vokala (comedere – comer, videre – ver, legale – leal); 2) pojava protetičkog vokala (epenteza: schola – escuela, stella – estrella); 3) diftongacija u otvorenom i zatvorenom naglašenom slogu (populu(m) – pueblo, petra(m) – piedra porta – puerta); 4) konfuzija e/i (+sinkopa) (viridem – verde, vindicare – vengar); 5) lat. -u → o (decimum – diezmo, dominicum – domingo); 5)
23. Od mnogobrojnih glasovnih promena koje su pogodile vulgarnolatinske vokale izdvojićemo samo najznačajnije: 1) zatvaranje lat. *o* (*frontem* > *frunte*); 2) lat. nenaglašeni *a, e* → [ə] (ã) (*casa* > *casá* [ˈkasə], respondere - *răspunde*); 3) latinski naglašen vokal → [i] (*canto* > *cânt* [kint], *ventus* > *vânt* [vint] (cf. izgovor u ruskom i poljskom); 4) diftongacija (moline – moarã, flore – floare, *petra* – *piatrã*, *coda* – *coadã*); 5) asimilacija (sinereza: *caballu* > *caalu > **cal**; hijatus se toleriše između zatvorenih vokala (*fientia* > *ființă*) i između otvorenog i zatvorenog vokala (videti npr. oblike prezenta glagola *a auzi* < *audire*); 6) stvaranje velikog broja poliftonga (stëlla

Savremeni standardni rumunski jezik raspolaže vokalskim sistem od 7 fonemskih jedinica, od kojih su čak četiri velarne²⁴ - *o, u, ă [ə], î / â [i]* (om, urs, ăsta, înger, (limba) sârba). Prema stepenu aperture, otvoreno je *a*, dok u srednje spadaju *e, o* i *ă*. Dva tipa */l/* i *u* su zatvoreni, kao i u ostalim jezicima.

Četiri poluvokala (*e, j, o, w*) predstavljaju fonološke jedinice, koje tvore brojne diftonge i triftonge u kombinaciji sa različitim vokalima.

U govornom jeziku, na kraju reči posle suglasnika izgovara se oslabljena varijanta poluvokala */j/* na kraju reči posle suglasnika – */j/* : (actori, tu mergi, pantofi).

Jasno je da se rumunski, što se tiče odnosa prema klasifikaciji fonoloških jedinica, približio francuskom – poliftonzi nisu izdvojeni kao poseban podsistem u okviru fonološkog sistema, već predstavljaju kombinatorne varijante sa poluvokalima. Ostao je ipak nejasan status oslabljene varijante */j/* – da li je treba tretirati kao oslabljeni poluvokal ili kao alofon vokala */i/*.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Kada se uporede vokalski sistemi četiri romanska jezika vrlo je uočljivo da, i pored očiglednih razlika u popisu fonema, oni na fonetskom planu imaju mnogo dodirnih tačaka. S fonetske tačke gledišta, zajednički su im opšti tipovi vokala, svi poznaju diftonške kombinacije (iako im je status u okviru fonološkog sistema različit), svi imaju bar po dva ista tipa poluvokala (*w, j*), iako ih tako ne definišu u svojim fonološkim sistemima. Italijanski i rumunski imaju i triftonge.

Kombinatoričke varijante pojedinih vokalskih fonema u jednom jeziku (npr. nazalizovani vokali u španskom, italijanskom i rumunskom), mogu se javiti kao pune fonematske jedinice u drugom (npr. nazalni vokali u francuskom).

S druge strane, pojedine glasovne realizacije, koje su svojstvene govornicima jednog jezika, ali su potpuno izvan njegovog fonološkog sistema, javljaju se kao fonemi u drugom. Takav je primer artikulacije [ə], koja u francuskom i rumunskom funkcioniše na nivou fonema, dok u italijanskom i španskom predstavlja samo propratnu glasovnu realizaciju u okviru nekog konkretnog govornog čina i izvan njega ne postoji.

Jednostavni vokalski sistemi su izrazito stabilni (npr. španski), dok složeni pokazuju tendenciju pojednostavljivanja (francuski). Normativna fonologija definiše prethodno jezičko stanje, dok fonetika prati prirodu minimalnih materijalnih govornih

> stea, stëlla-illa > steaua, leone – leu, *põtë(b)a(s) > puteai (imperfekta); 7) lat. -i u množini čuva se ispred grupe -str (nostri – noștri), a slabi u ostalim slučajevima (lupi – lupi [lup]).

24. Ili post-medijalne, posteriorne u odnosu na medijalno a.

jedinica u trenutku njihove realizacije. Fonološki sistemi, koliko god izgledali stabilni, podložni su promenama kako u vremenu tako i u prostoru, ali te promene su dugotrajne i obično podrazumevaju akciju i reakciju – ako se nešto na jednoj strani izgubi, nadomestiće se na drugoj (na primer, gubljenje francuskog zadnjeg *a* dovelo je do funkcionalne uloge dužine vokala u kontekstima u kojima je potrebno napraviti razliku između leksema tipa *patte* i *pâte* ili *tache* i *tâche*).

Iako se u ovom radu nismo posebno bavili istorijskim razvojem fonoloških sistema četiri romanska jezika, na osnovu zakonitosti navedenih u fusnotama, lako je uočljiva sličnost u njihovim istorijskim razvojem, ali su krajnji rezultati do kojih se došlo veoma različiti, što zbog nespornih razlika, što zbog različitog ugla posmatranja istih jezičkih datosti.

Uparedna istraživanja romanskih, slovenskih ili nekih drugih jezika uvek imaju i svoj teorijski i primenjeni značaj. Ukoliko se spoje slika istorijskog razvoja i savremeno jezičko/govorno stanje, dobija se jasniji uvid u nastanak i razvoj određene grupe jezika, bolje se razumeju uzroci i posledice pojedinih jezičkih pojava, a moguće je i predvideti pravac u kojem će se promene dalje kretati u posmatranim jezicima. Ovo je značajno i iz perspektive maternjeg jezika, jer se i u njemu mogu uočavati i pratiti isti ili slični fenomeni, a svest o promenama u sopstvenom jeziku je u osnovi njihovog prihvatanja. Svi ovi elementi zajedno razvijaju svest o jeziku kao entitetu u neprestanom kretanju.

Zašto je važno proučavanje savremenih romanskih jezika, sa svih aspekata, ne samo kroz prizmu njihovih fonoloških sistema i fonetskih zakonitosti? Ono na prvom mestu omogućava njihovo lakše međurazumevanje, a samim tim otvara odjednom više prozora sa više perspektiva, omogućavajući svakome od nas da bolje razume drugog, kao i da onom drugom bolje objasni sebe.

LITERATURA:

1. Alarcos Llorach, Emilio (2015), *Fonología española*, Gredos, Madrid
2. Bally, Charles (1926), *Le langage et la vie*, Payot, Paris
3. Bally, Charles (1937), "Synchronie et diachronie", *Vox romanica*, 2, 345-352.
4. Bec, Pierre (1970-1971), *Manuel pratique de philologie romane*, tome I, II, Éditions A. & J. Picard, Paris
5. Costamagna, Lidia, Antonio Batinti (2001), *Fonetica e fonologia della lingua italiana*, Edizioni Guerra, Perugia

6. de Castro Juvencio, Fabio (2001), *Elementos de Gramática Comparativa entre Cinco Lenguas Románicas: Portugués, Español, Francés, Italiano, Rumano – una guía para la intercomprensión*, Zampieri
7. Iordan, Iorgu (1965), *Introducere în lingvistica romanică*, (În colaborare cu Maria Manoliu), Editura Didactică și Pedagogică, București
8. Ladefoged, Peter, Ian Maddieson (1996), *The Sounds of the World's Languages*, Blackwell, Oxford
9. Meillet, Antoine (1936), *Linguistique historique et linguistique générale*, I–II, (1921–37), Klincksieck, Paris
10. Menéndez Pidal, Ramon (1926), *Orígenes del español*, Espasa-Calpe, S.A.
11. Saussure de, Ferdinand (1972), *Cours de linguistique générale*, Édition critique préparée par Tullio de Mauro, Payot, Paris
12. Sechehaye, Albert (1908), *Programme et méthodes de la linguistique théorique: psychologie du langage*, Champion, Paris
13. Tagliavini, Carlo (1937), *Grammatica comparata delle lingue neolatine. Fonetica storica*, Gruppo Universitario Fascista, Padova
14. Trubetskoi, Nikolai Sergeevich (1949), *Principes de phonologie*, Librairies Klincksieck, Paris
15. Zwirner, Eberhard, Kurt Zwirner (1936), *Grundfragen der Phonometrie*, Verlag, Metten & Co., Berlin
16. Ferrera, Susana Benavente, Francisco Calvo del Olmo, Erika Hilde Frisan, Veronica Manole, Karine Marielly Rocha da Cunha, Hugues Sheeren (2022), *Panromanic. Manuale di intercomprensione fra lingue romanze*, Zanichelli editore S.p.A, Bologna

PHONETICS VS PHONOLOGY BASED ON EXAMPLES OF VOWEL SYSTEMS IN FRENCH, SPANISH, ITALIAN AND ROMANIAN LANGUAGES

Summary

The paper deals with the relationship between phonetics and phonology using examples from the vowel systems of four Roman languages – French, Spanish, Italian, and Romanian. Starting from the principles of the Prague Linguistic Circle and N. Trubetzkoy's Phonology Theory, which built his theory of phonetics as a discipline studying the material of physical aspects of minimal linguistic units as speech

elements and using the methodology of natural sciences, and of phonology as a discipline concerned with the distributive properties of a limited number of minimal linguistic units i.e. phonemes, elements belonging to language and which applies methodologies specific to linguistics, sociology and psychology in its research. A comparative analysis of the vowel systems of the four Roman languages revealed different approaches in classifying identical or very similar vocal realizations, but also similarities in their nature. The research showed that complex systems tend to be less stable and tend to reduce, while simpler ones are more stable. Certain allophonic realizations in one or more languages appear as full-fledged phonemes in the system of another language, whereas some other realizations, present in spontaneous speech but not in the phonological system of a specific language, emerge as phonemic units in another language.

Keywords: phonetics; phonology; vowel systems; Roman languages

Adresa autorice
Author's address

Snežana Gudurić
Univerzitet u Novom Sadu
Filozofski fakultet
snezana.guduric@ff.uns.ac.rs

